

JB

08737

Dr. H. BAVINCK.

FEESTREDE

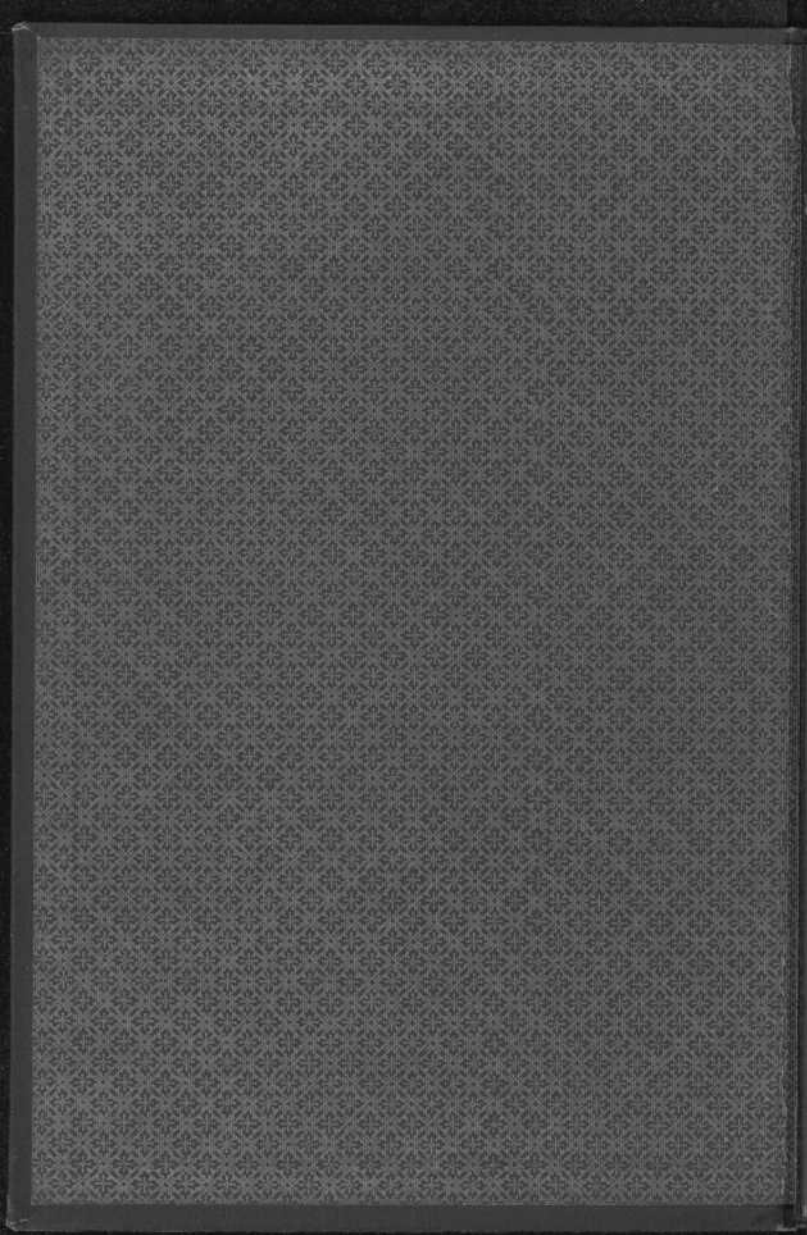
gehouden bij gelegenheid van de

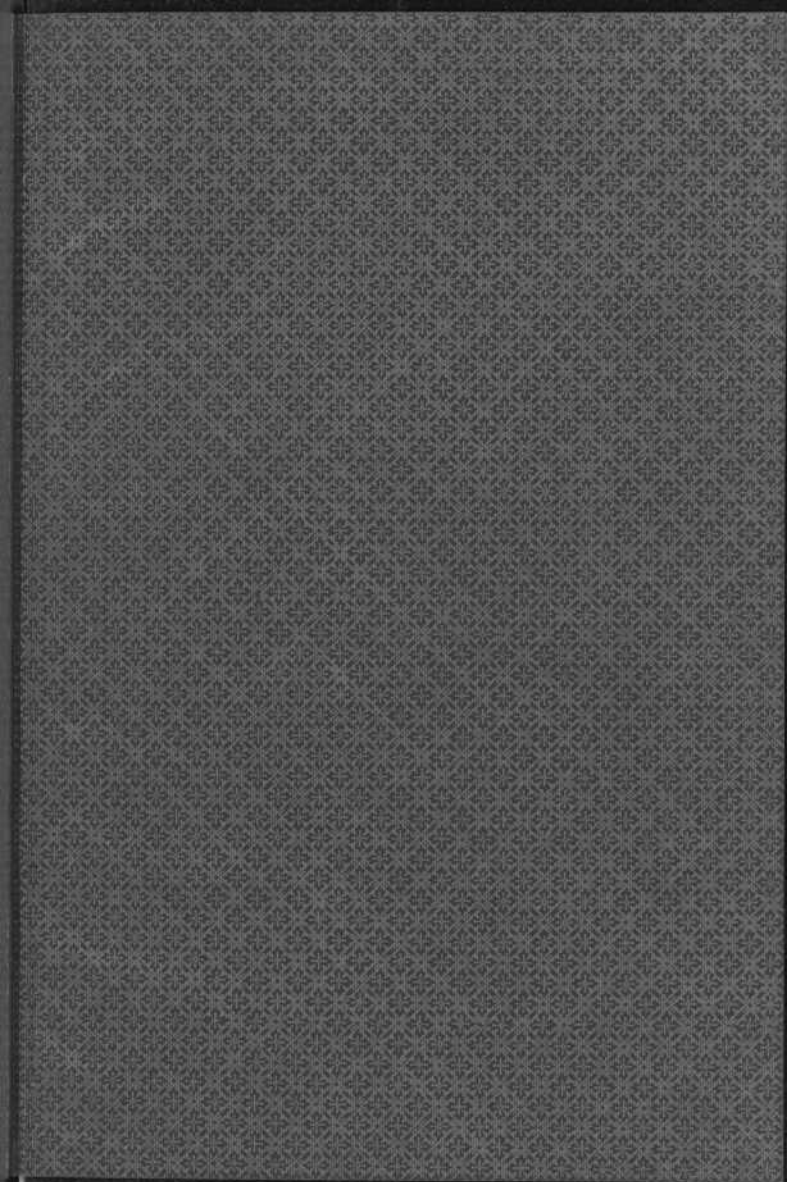
HERDENKING VAN HET 25-JARIG BESTAAN

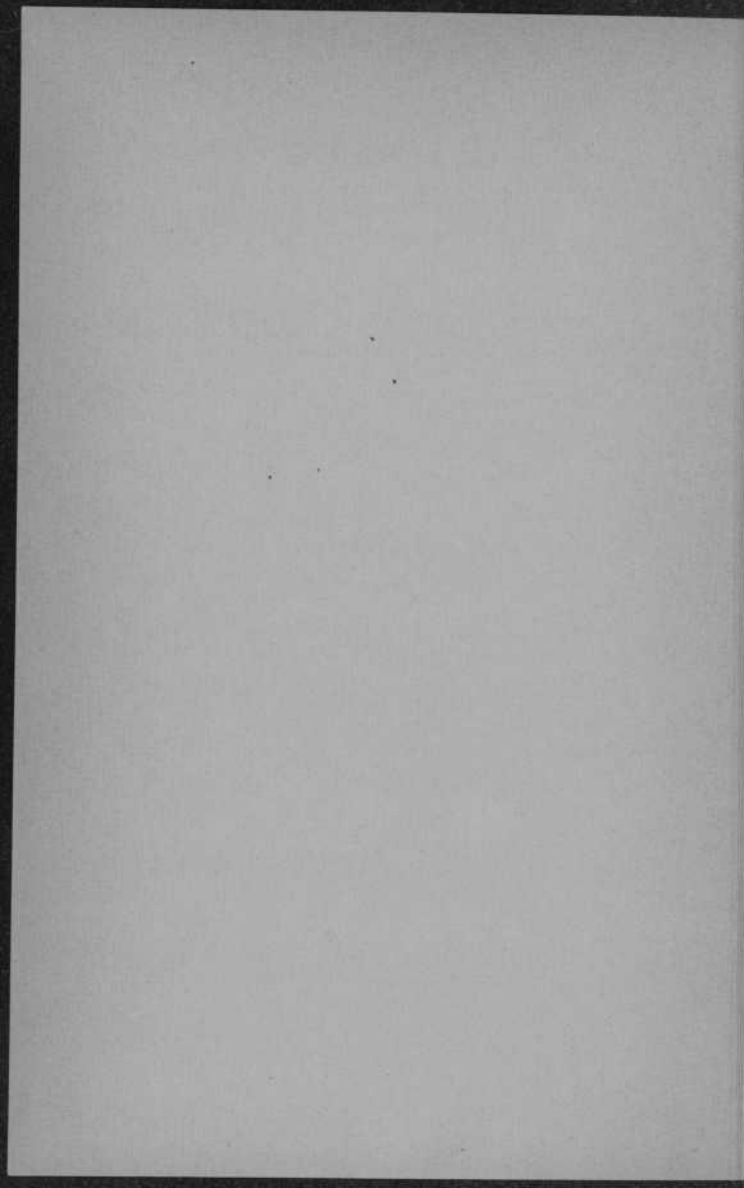
VAN

DE UNIE

„EEN SCHOOL MET DEN BIJBEL.”

B 221

DE UNIE
„EEN SCHOOL MET DEN BIJBEL.”

FEESTREDE

GEHOUDEN DOOR

Dr. H. BAVINCK,

BIJ GELEGENHEID VAN DE

Herdenking van het 25-Jarig bestaan

VAN

DE UNIE

„EEN SCHOOL MET DEN BIJBEL.”

OP DONDERDAG 7 APRIL 1904,

in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Uitgegeven ten bate van de Uniekas.

Toen Mozes, de knecht des Heeren, de kinderen Israëls tot aan de grenzen van Kanaän gebracht had en daar, in de velden van Moab, nog eenmaal voor het laatst de wet Gods voor hen uitlegde, vermaande hij hen ook, dat zij gedenken zouden al den weg, dien de Heere hun God hen deze veertig jaren in de woestijn geleid had (Deut. 8 : 2). En telkens wekt op diezelfde wijze de Heilige Schrift ons op, om het verledene in de gedachtenis te bewaren, en er Gods daden in op te merken; om daaraan voor onszelfen dankbaarheid en ootmoed, berusting en lijdzaamheid, vertrouwen en kracht te ontleenen; en ze ter onderrichting en bestiering ook te vertellen aan onze kinderen van geslacht tot geslacht.

Historie toch bij het licht van Gods Woord bezien, is geen chaos van toevallige feiten, geen ordeloze massa van gebeurtenissen, maar geschiedenis in echten zin, welke in de gedachten en daden der menschen de verborgen leiding Gods aan het licht brengt. Zij is in laatste instantie niet 's menschen maar Gods werk, openbaring van Zijne gedachten, uitvoering van Zijn raad. Het zijn Zijne gangen, die wij er in naspeuren kunnen; het zijn Zijne voetstappen, die wij er als uit de verte in ruischen hooren. Daarom noemen wij ons ook Christelijk-historisch. Want historie, zonder religie, zonder de Christelijke religie, houdt niets dan blinde feiten over; en religie zonder historie verbleekt tot schimachtige, wezenlooze ideeën.

In die Christelijk-historische lijn blijven wij ons bewegen, als wij er ons een oogenblik toe zetten, om de geschiedenis van de Unie „Een School met den Bijbel” in onze herinnering terug

te roepen. Vijf en twintig jaren telt die geschiedenis nog slechts, maar als wij van uit de hoogte, waarop de feeststemming ons in dit oogenblik plaatst, in het verledene terugzien, en gedenken, hoe de Unie ontstond en wat ze tot stand bracht, dan zullen wij aan het eind niet alleen met ootmoed en dankerkenten is vervuld worden, maar ook klaarder ons bewust zijn van de richting, waarin wij ons te bewegen hebben, en met meerder kracht ons voelen aangegord, om het werk te volbrengen, waartoe de Heere ons roept.

I.

De schoolstrijd in ons vaderland is een schoone en edele strijd geweest. Hij herinnert ons wel aan onrecht en druk, aan moeite en inspanning, aan velerlei leed en opoffering; ook roept hij in ons bewustzijn de gedachte wakker aan menigvuldige zwakheid, moedeloosheid en ontrouw; maar desniettemin getuigt hij nog luider van Gods goedertierenheid en trouw, van Zijne wijsheid en macht.

Edel en grootsch was die strijd, allereerst om zijn beginsel en oorsprong. Hij werd niet ondernomen uit eigenbelang of heerschzucht, maar hij kwam voort uit de herleving van de reformatorische beginselen in Réveil en Scheiding, hij had in religieus-ethische motieven zijn drijfkracht, en wortelde in oprechte godsvrucht des harten. En daarmede neemt hij eene plaats in, zij het dan ook eene bescheidene plaats, in die reuzenworsteling, welke het geloof alle eeuwen door tegen het ongeloof te voeren heeft gehad en die steeds, ook bij schijnbare nederlaag, met het overwinnen der wereld is geëindigd.

Edel en grootsch is die strijd ook geweest om den prijs, die er het doelwit van was. Want het was er niet bij te doen om geld of goed, om stoffelijk voordeel of aardische schatten, niet ook om politieke macht of kerkelijke heerschappij; maar hij werd gestreden om de kinderen van ons volk, om de toekomst van het vaderland. Op het spel stond het kostelijkste goed, dat wij van de voorgelachten geërfd hebben en aan de geslachten na ons kunnen achterlaten, de waarheid n.l., die naar de godzaligheid

is. En heel de strijd werd beheerscht door de vraag, of onze kinderen voortaan op de scholen zouden opgevoed worden zonder God en godsdienst dan wel in de leering en vermaning des Heeren.

Edel en grootsch is die strijd eindelijk ook geweest om de ontwikkeling en voortgang, die hij te aanschouwen geeft. Het ontbrak in dien strijd niet aan bekwame, helderdenkende en ver vooruitziende mannen. Maar als zij thans het geheel overzien van de bijna tachtigjarige worsteling, zullen zij zelven de eersten zijn, om te erkennen, dat zij meer geleid werden dan dat zij aan anderen leiding gaven. Geen hunner heeft van te voren het gansche terrein kunnen overzien, den voortgang en den afloop kunnen berekenen; en niemand hunner was in staat, heel het plan de campagne uit te denken en vast te stellen. Als Groen van Prinsterer aanschouwen kon, wat ons thans reeds ten deel is gevallen, hij zou van verbazing de handen in elkaar hebben geslagen; het ware een wonder in zijne oogen, evenals ook in de onze, geweest. Want de gedachte en orde, het plan en de gang, die in deze worsteling aan het licht treden, wijzen op de wijsheid van Gods raad, op de leiding Zijner voorzienigheid terug.

Toen de geloovigen in de eerste helft der vorige eeuw langzamerhand weder tot ontwaking kwamen, hebben zij aanvankelijk beproefd, om de Christelijke staatsschool te behouden, om eene Christelijke school van den Staat te verkrijgen. Reactionair en contra-revolutionair is Groen van Prinsterer nooit geweest. Hij wilde niet meer vóór de omwenteling van 1795 terug; hij was te oprecht Christen en te goed historicus, dan dat hij in repristinatie, in een doen herleven van het verleden, zijne kracht en zijn heil gezocht zou hebben. Nimmer heeft hij alle rechten en vrijheden uitsluitend voor de Gereformeerde belijdenis, voor de Gereformeerde Kerk en School opgeëischt. Maar wel was het in den eersten tijd zijn streven, dat de Gereformeerde religie in dit klassieke land der Reformatie niet bij andere belijdenissen, niet bij het ongeloof inzonderheid, zou achtergesteld, maar daarentegen in haar historisch recht ook door de Overheid erkend en gehandhaafd zou worden. Zoo verlangde Groen bij zijn eerste optreden splitsing der openbare school naar de gezindheden. In

dezen zin en deze mate hebben hij en zijne vrienden voor eene Christelijke school van Staatswege geijverd.

Maar toen de Overheid zulk eene Christelijke school niet kon of niet wilde geven, werd de strijd aangeboden voor de vrije school, dat is voor het recht en de vrijheid, om zulk eene school zelf op te richten en ze zich uit eigen middelen te verschaffen. Kerken, Vereenigingen en particulieren sloegen toen de hand aan den ploeg. De gescheiden gemeente te Amsterdam maakte er reeds in 1839 een aanvang mede.¹⁾ En sedert breidde haar getal van jaar tot jaar zich uit. De plaatselijke en gewestelijke Overheid legde aan de uitoefening van dit recht menigmaal allerlei hinderpalen in den weg. Maar met inspanning en volharding is door de Christenen de vrijheid der school, evenals die der Kerk, veroverd. Als in de zestiende, zijn ook in de negentiende eeuw de Christenen in deze landen de partij der vrijheid, de strijders voor de rechten des volks geweest.

De Overheid kwam echter door de stem, die uit het volk opging, niet tot inkeer. In 1857 ging zij nog een stap verder op het ingeslagen pad. Bewust en opzettelijk voerde zij de neutraliteit op hare openbare scholen in. Van dat oogenblik af was Groen er niet meer mede tevreden, dat de Christelijke scholen slechts als vrije scholen naast de openbare door de Overheid geduld werden. Hierin berustte hij slechts zoolang, als hij hope had, na korter of langer tijd nog eene Christelijke school van den Staat te verkrijgen. Maar toen die hope ijdel bleek en de Overheid in 1857 open en rond verklaarde: zulk eene school geef ik niet, omdat ik ze niet geven kan, toen nam Groen eene andere houding aan en sloeg hij een nieuwen koers in. Als de Overheid publiek beleet, dat zij niet geven kon, wat de natie wenschte en noodig had, dan moest het volk zichzelf schenken, wat de Overheid er aan onthield, en de Staat zich in het oprichten van scholen tot het strikt-noodzakelijke beperken. De belijdenis van onmacht, door de Overheid ter zake van het stichten van Christelijke scholen afgelegd, verleende aan deze niet alleen vrijheid, om naast de openbare scholen te bestaan, maar ook het zedelijk recht, om

¹⁾ Zesde Jaarverslag van de Unie „Een School met den Bijbel” 1884, blz. 44.

zooveel mogelijk in de plaats dezer laatste te treden. Daarom moest nu herziening der Grondwet en met name schrapping der „ellendige zinsnee” aan de orde komen, dat er overal in het Rijk van Overheidswege voldoende openbaar lager onderwijs gegeven wordt; de vrije school moest regel, de openbare uitzondering worden; en op deze laatste moest de neutraliteit zoo volstrekt mogelijk gehandhaafd worden.

Als Groen dezen laatsten eisch stelde, is dit niet zóó te verstaan, alsof hij in beginsel deze neutraliteit aanvaardde, ze in bescherming nam en voor Staat en volksschool goedkeurde. Nooit heeft Groen de neutraliteit in zijne overtuigingen opgenomen; hij heeft ze principieel, altijd ten krachtigste, als ongeoorloofd en ook als praktisch onmogelijk bestreden; niet alleen voor zichzelve en voor de Christelijke scholen, maar ook voor den Staat en de volksschool. Hoe zou de neutraliteit, dit „gewrocht der revolutie,” zooals Keuchenius het noemde,²⁾ ook ooit door ons op eenig terrein principieel aanvaard kunnen worden? Maar Groen eischte strikte handhaving der neutraliteit op de volksschool, omdat deze bewust en opzettelijk door de Overheid was aanvaard. En als deze eerlijk nageleefd werd, dan zou hare onuitvoerbaarheid duidelijk in het licht treden; dan zou ze niet misbruikt worden, om er eene moderne secteschool onder te verbergen; dan zouden de oogen des volks niet geblinddoekt worden maar voor het heillooze der wet van '57 opengaan; en dan zouden de Christelijke scholen, door de Overheid geweigerd, in grooten getale door het volk zelf worden opgericht. De Overheid, ingaande tegen de wenschen en behoeften der natie, wierd dan zelve de oorzaak, dat hare scholen uitzondering en de vrije, Christelijke scholen regel werden. En inderdaad is deze eerlijke en edele houding van Groen aan het Christelijk onderwijs in rijke mate ten goede gekomen. Want na 1857 zijn de Christelijke scholen in grooten getale vermeerderd, zoozeer zelfs, dat organisatie noodzakelijk werd. En deze kwam in de Vereeniging van Christelijke onderwijzers 1854, van Christelijk-Nationaal 1860, van Gereformeerd Schoolonderwijs 1868 aanvankelijk tot stand.

²⁾ Achtste Jaarverslag der Unie 1886, blz. 52.

Toen de tegenpartij deze energieke actie en uitbreiding van het Christelijk onderwijs zag, sloeg haar de schrik om het hart. Eerst was ze met de wet van 1857 hooglijk ingenomen, en verheerlijkte haar als het nec plus ultra van legislatief talent. Maar langzamerhand kwam er verandering in dat oordeel. Toen, dank zij inzonderheid de leiding van Groen van Prinsterer, de Christelijke scholen door die wet niet achteruit gingen, maar van jaar tot jaar in aantal en bloei toenamen, en dus de bedoeling van vele voorstanders met die wet niet bereikt was, toen begon haar glans te tanen en zag men verlangend naar eene andere schoolwet uit. Welhaast ging de kreet door het land, dat de volksschool in gevaar was. In 1870 werd eene Vereeniging tot bevordering van het Volksonderwijs opgericht. Moens en Kerdijk traden als apostelen op en verkondigden alom het evangelie van de alleen-zaligmakende volksschool. De Grondwet moest gehandhaafd worden, dat er overal in het rijk, zoo niet voor kinderen, dan toch voor leege banken, van overheidswegen voldoende openbaar lager onderwijs gegeven werd. En de onderwijswet moest eene radicale herziening ondergaan. De schoollokalen waren onvoldoende, de onderwijzers genoten te laag traktement, hunne opleiding was gebrekkig, de resultaten van het onderwijs lieten veel te wenschen over. En dus werd leerplicht en voortgezet lager onderwijs, verbetering der opleiding, verhooging der traktementen, uitbreiding van het aantal onderwijzers op het program geplaatst, en kosteloos Staatsonderwijs voor alle kinderen in het verschiep ten einddoel gesteld. Alles met de geheime of ook openlijk uitgesproken hope, dat de Christelijke scholen, aan wier rechtserkenning niet gedacht werd, in de zware concurrentie te gronde zouden gaan, en het clericalisme, hetwelk als de vijand beschouwd werd, geheel en voorgoed overwonnen zou worden. Er was niets aan te doen; als de minderheden zich niet schikken wilden, moesten zij maar onderdrukt worden; de Staat kon zich in zijne bevordering en verbetering van het volksonderwijs door haar niet laten ophouden.

Deze radicale actie voor het openbare onderwijs bracht in 1877 het Kabinet-Kappeyne aan het bewind. Doch toen dit ministerie met een wetsontwerp tot wijziging der schoolwet kwam,

kenmerkte zich dit door eene bezadigdheid, die velen verrastte en aan de hooge eischen der radicalen in geenen deele beantwoordde. Kappeyne behield in zijn ontwerp de Christelijke deugden, maakte van leerplicht geen gewag, liet het voortgezet onderwijs rusten, schafte alle schoolgeld niet af, was matig in de verhooging van traktementen en in de uitbreiding van het getal onderwijzers. Maar in één opzicht voldeed zijn wetsvoorstel geheel aan hetgeen de tegenstanders der Christelijke school tegen haar beraamden: van erkenning der rechten van het Christelijk volksdeel viel geen sprake, met hun strijd werd geen rekening gehouden, aan herstel hunner grieven werd niet gedacht, eerbied voor hunne overtuiging kwam in geen enkel artikel tot uiting. Naarmate de Christelijke school het hart der natie won, werd zij door de Overheid als asschepoetster in den hoek geduwd en de openbare school haar op alle manieren bevoorrecht troetelkind.

Toen desniettemin Kappeyne's wetsvoorstel op 18 Juli 1878 door de Tweede Kamer met 52 tegen 30 stemmen was aangenomen, werd terstond uitvoering gegeven aan het reeds in afwachting van dezen uitslag door de Heeren Kuyper, De Savornin Lohman en De Geer van Jutfaas geopperde plan, om nu als voorstanders van de Vrije Christelijke School in eens en eenparig naar den Koning te gaan. Door heel het land werd daartoe eene organisatie van locale comités in het leven geroepen en eene keurbende van agenten en correspondenten opgericht. Een smeekschrift, in den vorm niet alleen van een krachtig protest maar ook van een bezielde pleidooi, werd opgesteld en in ruim 200.000 exemplaren onder het volk verspreid. In zeven dagen tijds, van 20 tot 27 Juli, werd het door meer dan 305.000 tot oordeelen bevoegde personen geteekend. In 14 folio deelen verzameld, werden deze handteekeningen onder het smeekschrift op den 3den Augustus aan den Koning op Het Loo aangeboden. En toen de Koning toch onder Kappeyne's invloed op 17 Augustus de wet teekende, werd terstond het denkbeeld uitgesproken, om de verkregen winst voor het nageslacht te bewaren. Zoo kwam den 23en Januari 1879 te Utrecht de Unie „Een School met den Bijbel” tot stand.

II.

Om deze Unie in den aard en het doel harer werkzaamheid te verstaan, dienen we ons rekenschap te geven van de beteekenis van het volkspetitionnement.

De liberale pers zag er minachtend op neer, ze sprak van „opruiming der menigte” en trachtte de onderteekeningen van het smeekschrift naar quantiteit en qualiteit van hare waarde te be-rooven. Maar desniettemin was de belijdenis, die in dit petitionnement door het volk werd afgelegd, veelzeggend van inhoud en van groote zedelijke kracht.

Ten eerste was reeds de wijze, waarop het verzoekschrift tot stand kwam, bewonderenswaardig. Ofschoon de organisatie in het land voor dit doel in der haast was opgezet, werkte zij uitnemend en bleek ze bezielde te worden door een edel motief. Overal werd de warmste ijver en de hartelijkste toewijding openbaar. En waar de agenten het smeekschrift ter onderteekening aanboden, vonden zij innige belangstelling en ongeveinsde sympathie. Een enkele onderteekenaar moge zijn naam gezet hebben zonder te weten of genoegzaam te weten wat hij deed, over het algemeen was er diepe overtuiging van den ernst der zaak, klaar inzicht in de beteekenis der daad, vastberadenheid in het plan, dat men uitvoeren ging, en stille afwachting van wat God in Zijne wijsheid op deze bede des volks beschikken zou. Ernstig en waardig was de wijze, waarop het Christenvolk in Nederland zich tot zijn Koning wendde.

Daarbij kwam, dat de deelneming zoo groot was, dat zij aller verwachting zeer verre overtrof. Behalve dat van Roomsche zijde een protest tegen de wet werd ingediend, onderteekend door 164.000 hoofden van huisgezinnen, verklaarden meer dan 305.000 personen van Protestantsche richting, dat zij aan de Christelijke school de voorkeur gaven boven de Staatsschool. Deze onderteekenaars vertegenwoordigden een volksdeel, dat in aantal de voorstanders van het neutrale onderwijs hoog te boven ging. In het petitionnement heette de natie het onverbloemd en krachtig een leugen, dat zij aan de openbare school gehecht was. En

Het Vaderland van die dagen had reden voor haar zeggen, dat zij, indien er eene volksstemming over de Staatsschool plaats had, op den uitslag niet gerust was.

In dit resultaat van het volkspetitionnement lag nu verder opgesloten, dat de wet van Kappeyne, schoon door de Kamers aangenomen, door het volk verworpen werd; dat de Kamers, die aan de wet hare stem gaven, den geest en de richting van de natie niet zuiver afspiegelden; dat de Kieswet partijdig ingericht was en aan eene minderheid in het volk de meerderheid in het parlement verzekerde. De neutrale school had in de Kamers, maar de Christelijke school had bij het volk de overwinning behaald. De Koning mocht de wet al teekenen, de groote meerderheid des volks betuigde hare instemming met het protest, dat tegen die wet was gericht.

Dit schoone resultaat werd eindelijk daardoor bereikt, dat alle Protestantsche Christenen van positieve belijdenis, anders altijd verdeeld en gesplitst, thans eendrachtig samengingen. Eén hoog en heilig belang bracht en bond allen saam. De wet van Kappeyne deed dienst als de wachthond, die de verstrooide schapen op één hoop en in ééne schuilplaats drijft. Toen de nood aan den man kwam, werd alle broedertwist vergeten en alle verschil van standpunt en richting op den achtergrond gedrongen. Groens ideaal werd verwezenlijkt en zijne bede verhoord, dat alle Christenen in den lande, althans in de zaak van het vrije onderwijs, één en onverdeeld mochten zijn.

Deze kostelijke krachtsontwikkeling, deze rijke vrucht van het volkspetitionnement mocht niet verloren gaan. Ze moest zorgvuldig bewaard en aan den bloei van het Christelijk onderwijs worden dienstbaar gemaakt. Dat was de overtuiging van allen, die er aan deel namen, zoodra de wet door den Koning bekrachtigd was. En deze overtuiging is de onderstelling en grondslag, het beginsel en uitgangspunt van de Unie, die enkele maanden daarna werd opgericht; en zij bepaalt ook den aard en het doel harer werkzaamheid. De Unie werd in de eerste plaats opgericht, om „de tijdens het volkspetitionnement verkregene organisatiën te behouden, allens vaster gestalte te laten aannemen en in zoodanig onderling

verband te zetten, dat ze, zoo dikwijls de belangen van de School met den Bijbel dit vereischen, onverwijd dienst kunnen doen."

De Unie wilde eene unie zijn, die alle voorstanders van het Christelijk onderwijs, niettegenstaande hun kerkelijk en politiek verschil, tot onderlingen steun en eendrachtige samenwerking verbond. Maar dan bedoelde ze ook in de tweede plaats, om de „ontzaglijke beweging tegen het beginsel der neutraliteit," gelijk het Handelsblad ze noemde, in gang te houden en voor land en volk ten goede te doen gedijen; om de natie bij den voortduur er toe aan te sporen, dat zij zichzelve verschaffen zou, wat de Overheid haar onthield; om rechtstreeks of zijdelings, zelve of door andere reeds bestaande Vereenigingen den bloei van het Christelijk onderwijs te bevorderen en het petitionnement alzoo blijvende vrucht te doen dragen.

Toen vóór 300 jaren — zoo sprak de heer Lohman als Voorzitter op de eerste constitueerende vergadering der Unie — toen vóór 300 jaren de meest hachelijke omstandigheden deden vreezen, dat alles zou verloren gaan; toen zij, die aanvankelijk tegen Spanje waren, overliepen waar het op handhaven van Gods Woord aankwam; toen een Alva, die alle Roomschen tot Geuzen zou hebben gemaakt, vervangen werd door een schijnbaar liberaal landvoogd, die alles toegaf om slechts Gods Woord tegen te staan; toen besloten eenige weinige provinciën, zich aaneen te sluiten en de Unie van Utrecht werd gesticht, met het doel, gezamenlijk den gemeenschappelijken vijand te weerstaan.²⁾ Zoo kwamen in deze andere Unie al de vrienden van het Christelijk onderwijs saam, om de School met den Bijbel te beschermen en te verdedigen, te versterken en uit te breiden. De Unie was het antwoord, dat de natie zichzelf gaf op het door Kappeyne geminachte en door den Koning terzijde gelegde volkspetitionnement.

Aan dat beginsel en doel is de Unie trouw gebleven, nu vijf en twintig jaren lang. Zij was geen politieke Vereeniging en wilde het niet zijn. Wel hangt het vraagstuk der vrije school hier te lande nauw met de wenschen en idealen der politieke partijen saam. Maar de Unie heeft er zich strikt toe bepaald,

²⁾ Eerste Jaarverslag der Unie 1879, blz. 10.

om de schoolquaestie alleen uit het standpunt van het Christelijk onderwijs te bezien. Ze heeft hare werkzaamheden van meetaf tot het schoolterrein beperkt. Nooit streefde zij naar politieken invloed en macht. Tegen de alleenheerschappij van de Staatsschool protesteerde zij alleen door haar financiëlen en zedelijken arbeid ten bate van de Christelijke school, en hield daardoor allen bijeen. Zelfs vraagde zij om die reden geen rechtspersoonlijkheid aan, dan alleen naar het woord van haar eersten voorzitter „in het hart van de natie.”⁴⁾ Beginselvaste overtuiging was haar grondslag en vrijwilligheid haar cement.

Ook was de Unie geen Kerkelijke Vereeniging. Moeilijke dagen braken voor haar in de jaren 1886 en 1887 aan. Hier en daar werd de school betrokken in den kerkelijken strijd. In de jaarlijksche collecten, die tot dusver voortdurend stegen, had eene aanmerkelijke daling plaats. Toch hebben de kerkelijke troebelen het schoolterrein over het algemeen ongedeerd gelaten, en de samenwerking slechts voor een deel doen ophouden. Al behoorden sommige leden van het bestuur ook tot de „doleerenden,” het bleek, dat de Unie er nog wel betrouwbaar om was. Geschillen, die zich ten gevolge van de doleantie voordeden, werden met groote onpartijdigheid behandeld en beslist.⁵⁾ Toen de heer Lohman in de negende Jaarvergadering der Unie, ten jare 1887, zijn lidmaatschap van het Bestuur ter beschikking van de vergadering meende te moeten stellen, werd hij met algemeene stemmen herkozen.⁶⁾

Deze zelfde onpartijdigheid heeft de Unie betracht tegenover de verschillende organisaties en Vereenigingen, welke in het belang van het Christelijk onderwijs bestonden en naast welke zij eene bescheiden plaats wenschte in te nemen. Gelijk ze van den aanvang af ten doel had, om de voor het volkspetitionnement opgerichte locale comités en correspondentschappen te bevestigen, en deze steeds in hunne zelfstandigheid en vrijheid erkend heeft, zoo onthield zij zich ook van alle inmenging in de zaken van Christelijk-

⁴⁾ Negende Jaarverslag 1887, blz. 57.

⁵⁾ Achtste Jaarverslag 1886, blz. 39; Negende Jaarverslag 1887, blz. 39 enz.

⁶⁾ Negende Jaarverslag 1887, blz. 57.

Nationaal en Gereformeerd Schoolonderwijs. Ze wilde niet heerschen, maar dienen, en heeft inderdaad met haar geldelijken en zedelijken steun aan de bestaande Vereenigingen zeer groote diensten bewezen. Hare bescheidenheid en onpartijdigheid trad het sterkst in het licht, toen in 1890 de Schoolraad opgericht werd. Deze beperkte, in art. 8 van zijne statuten, de werkzaamheid der Unie tot het aanmoedigen en leiden van de algemeene offervaardigheid ten bate van de Scholen met den Bijbel. De Voorzitter van de vijftiende Jaarvergadering, had niet zoo geheel ongelijk, toen hij in zijn openingswoord opmerkte, dat de Unie daardoor onder de Vereenigingen voor Christelijk onderwijs de rol van kassier vervulde.⁷⁾ Maar al verhieven er zich enkele stemmen tegen, de Unie heeft de stichting en de ontwikkeling van den Schoolraad met sympathie begroet en krachtadig gesteund.⁸⁾

Inderdaad is ook het aanmoedigen en leiden van de algemeene offervaardigheid ten bate der Christelijke scholen eene van de belangrijkste en gezegendste werkzaamheden der Unie geweest. Bij de oprichting werd terstond bepaald, dat de 17e Augustus, de dag, waarop de wet van Kappeyne door den Koning bekrachtigd was, van jaar tot jaar een dag der offering voor het Christelijk onderwijs zou zijn. Een enkele maal werd van overheidswege ook aan het houden dezer collecte langs de huizen moeilijkheid in den weg gelegd. In plaats van eenvoudige kennisgeving werd soms het vragen van verlof geëischt. Zoo deelde de afgevaardigde van Arnhem op de zesde Jaarvergadering der Unie mede, dat de Burgemeester hem dwingen wilde, om voor het houden dier collecte langs de huizen verlof te vragen. Maar hij had aan den Burgemeester geantwoord, dat hij op grond van de bestaande verordening op het collecteeren tot leniging van nationale rampen verlof zou vragen, indien de Burgemeester erkennen wilde, dat de schoolwet van 1878 een nationale ramp was. En toen had de Burgemeester van hem afgelaten.⁹⁾ De Unie-collecte is dan ook buitengewoon geslaagd. De eerste maal bracht ze reeds veertig,

⁷⁾ Vijftiende Jaarverslag 1893, blz. 60.

⁸⁾ Twaalfde Jaarverslag 1890, blz. 81 en v.v.

⁹⁾ Zesde Jaarverslag 1884, blz. 40.

de tweede maal twee en zeventig duizend gulden op; zij steeg voortdurend tot honderd zeven en dertig duizend gulden in het jaar 1886, daalde dan regelmatig tot zes en zeventig duizend gulden in 1895, om dan weer langzaam vooruit te gaan en in 1903 het cijfer van negentig duizend gulden te halen. Maar niet alleen had de Unie-collecte door haar financiële opbrengst van nu reeds meer dan twee millioen honderdvijftig duizend gulden voor de stichting en instandhouding van Christelijke scholen, voor den bloei van het Christelijk onderwijs en voor de organisatie van het Christelijk schoolwezen beteekenis; maar ze hield in het volk de herinnering aan de gebeurtenissen van 1878 levendig, zij bestendigde en versterkte de liefde tot de School met den Bijbel, ze bewees, dat de oppositie niet „quand même” werd gevoerd maar uit een diep gewortelde overtuiging opkwam, zij was een telken jare herhaald volkspetitionnement.

Al springt de financiële werkzaamheid der Unie onwillekeurig het meest in het oog, andere werkzaamheden, door haar verricht, zijn van niet minder gewicht. Zij hebben haar centraal bureau al die jaren gehad en hebben dat nog in het 40e huis van de Kievitstraat te Rotterdam. De ijverige en nauwgezette Secretaris der Unie was er de ziel van. Het feest van de Unie is tegelijk het feest van den heer Derksen. Anderen vielen af; hij bleef al die jaren gespaard op zijn post. De heer De Savornin Lohman werd, niet omdat zijne sympathie verminderd was — want als de heer Derksen de ziel der Unie was, was de heer Lohman er het denkend hoofd van — maar omdat hij tot minister geroepen werd, in 1890 door Baron Schimmelpenninck van der Oye van Hoevelaken vervangen; de heer J. C. Fabius, tot inspecteur van het lager onderwijs benoemd, ruidde in datzelfde jaar zijne plaats als penningmeester in voor Mr. T. P. Baron Mackay; andere leden van het Bestuur traden af of werden weggenomen door den dood. Maar de heer Derksen was secretaris en bleef secretaris; zijne activiteit en ijver scheen met de jaren te groeien. Geen arbeid en moeite was hem te veel, om aan locale comités, correspondenten, schoolbesturen, onderwijzers en onderwijzeressen de noodige inlichtingen te verschaffen, over collecte en subsidie, over bouw en inrichting

van schoollokalen, over onderwijzers en examens, over wetten en besluiten. Van uit de Kievitstraat regende het, in het vaste seizoen, jaar op jaar verslagen, circulaires, verzoekschriften, strooibiljetten en Unieblaadjes. Duizenden en nogmaals duizenden exemplaren werden, als in een stortbui, uitgegoten over het lieve Vaderland. Maar al die malsche regendroppelen hebben het mosterdzaad der Unie doen opwassen tot een grooten boom, waaronder de vrienden van het Christelijk onderwijs schaduw en verkwikking vonden.

De ijver van den Secretaris spoorde anderen tot navolging aan. Er waren slordige correspondenten en locale comités, maar daar waren er ook, die blaakten van ijver. Hun activiteit kwam uit in de jaarlijksche collecten, maar evenzeer in de organisatie van spreekbeurten en Uniedagen. De Uniereden hebben aan den penningmeester veel geld gekost, en de vergoeding der comités was dikwerf gering. Soms werd er op de Jaarvergadering aanmerking op gemaakt en aan de Unieredenaars een zachte wenk gegeven, dat zij, door combinatie van spreekbeurten, niet al te zeer op eigen voordeel bedacht moesten zijn. Maar het grootste voordeel lag toch in de belangstelling en liefde, welke door die Unieredenen in de harten van duizenden gewekt en versterkt zijn. In den goeden ouden tijd was eene Unierede een feest voor de vrienden van het Christelijk onderwijs. En als had men aan die spreekbeurten niet genoeg, zoo begonnen de locale comités in Friesland er reeds in 1880 mede om provinciale Uniedagen te organiseeren, die in een buitengewonen opgang zich mochten verheugen, en spoedig ook in andere gewesten navolging vonden. Met milde hand werd het zaad der Christelijke onderwijsbeginselen gestrooid; een groot deel er van viel in goede aarde, wies op en droeg vruchten, dertig en zestig en honderdvoud.

Op al dien arbeid zetten de Jaarvergaderingen der Unie de kroon. Ze werden niet altijd door een groot, maar steeds door een belangstellend aantal afgevaardigden bijgewoond. Op die vergaderingen kwamen de gewichtigste onderwerpen ter sprake. De Schoolraad heeft het doel der Unie wel beperkt, maar de Jaarvergaderingen der Unie bleven het karakter van vriendschappelijke

conferenties dragen, waar over de hoogste belangen van het Christelijk onderwijs van gedachten gewisseld werd. Practisch resultaat hebben deze samensprekingen zeer weinig gehad. Plannen, die eerst ondernomen werden, leden na enkele jaren schipbreuk. Een leerboek voor de geschiedenis des vaderlands, dat men door eene prijsvraag zocht uit te lokken, zag nimmer het licht; eene bloemlezing uit de Nederlandsche letterkunde kwam nooit tot stand; de uitwerking van een leerplan stuitte op vele bezwaren en werd later aan den Schoolraad overgedragen. Maar toch is de gedachtenwisseling over allerlei onderwerpen, over de opleiding aan rijkskweekscholen, over het zitting nemen in examencommissies, over den vaccinedwang, over de vrije examens, over den leerplicht, over de salarisregeling en de rechtspositie der onderwijzers, niet onvruchtbaar geweest. Ze heeft het inzicht verhelderd, het oordeel gescherpt, de eenheid van gedachte bevorderd. Met name hebben twee stukken, die van de Unie zijn uitgegaan, op bijzondere vermelding aanspraak.

Het eerste is het rapport, door de heeren J. ter Borg en A. Wiersinga opgemaakt uit de gegevens van een onderzoek, door het bestuur der Unie ingesteld naar de schoolgeldheffing op de openbare lagere scholen en naar den invloed, dien de wet-Mackay had uitgeoefend op den financiëelen toestand der bijzondere scholen. Dit rapport stelde het goede der schoolwet van 1889 in het licht, maar toonde ook duidelijk aan, dat zij, vooral ook door het lage schoolgeld op de openbare scholen, in vele gevallen niet het gewenschte resultaat had opgeleverd, dat dus de schoolstrijd voortgezet en naar eene betere oplossing der schoolquaestie gestreefd moest worden.¹⁰⁾ In welken weg die oplossing te vinden ware, werd dan door de Unie in het bovenbedoelde, tweede rapport breedvoerig uiteengezet. Dit Unie-rapport ondervond eerst wel critiek, maar werd toch na eenige wijzigingen op de 22e Jaarvergadering ten jare 1900 met algemeene stemmen aangenomen.¹¹⁾ In het archief der Unie ligt het nu geduldig op geheele of gedeeltelijke toepassing in eene nieuwe schoolwet te wachten.

¹⁰⁾ Twintigste Jaarverslag 1898, blz. 186—190.

¹¹⁾ Twee en twintigste Jaarverslag 1900, blz. 43.

Al deze arbeid der Unie heeft voor de Scholen met den Bijbel rijke vruchten gedragen. In vijf en twintig jaren tijds namen zij van 326 tot 726 in aantal toe; en in evenredigheid daarmede steeg het getal kinderen tot 117.270, dat der onderwijzers en onderwijzeressen tot 2285, dat der kweekelingen tot 1105; en nog zijn de velden wit om te oogsten. De schoolwet van 1806 hield het meer dan vijfzig jaren uit. Die van 1878 bleef slechts een tiental jaren ongewijzigd. Het volkspetitionnement heeft door de Unie zijne werking voortgezet, en in de rechtserkenning, welke de wet-Mackay aan de Christelijke scholen schonk, eene schitterende overwinning behaald. Het optreden van het tegenwoordig Kabinet is voor een niet gering deel te danken aan de actie, die door de Unie allerwege in den lande voor de belangen van het Christelijk onderwijs is gaande gehouden. En als de schoolquaestie eerlang eene definitieve oplossing mocht vinden, dan zal de eere daarvan voor een deel ook aan de Unie toekomen, die vijf en twintig jaren lang door Gods genade met getrouwheid hare taak heeft vervuld.

III.

Indien wij den zegenrijken arbeid der Unie voor de Scholen met den Bijbel op dezen dag ons zelven en elkander in gedachtenis brengen, hebben wij overvloedige reden, om blijde en dankbaar te zijn. In niet geringe mate wordt die blijdschap en dankbaarheid nog daardoor verhoogd, dat het Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin behaagd heeft, op dezen zelfden dag den Secretaris der Unie, den heer R. Derksen, te benoemen tot Ridder in de orde van Oranje Nassau. In deze hulde toch, aan onzen geachten Secretaris gebracht, heeft de Regeering des lands de Unie zelve en haar arbeid geëerd. Maar al hebben wij tot hartelijke vreugde en oprechte dankbaarheid ook meer dan genoegzame stof, wij mogen er ons geen oogenblik door laten verleiden, om op de behaalde lauweren in te sluimeren of bij het verkregen resultaat in zelfvoldane rust ons neer te vlijen. Veeleer moeten zij ons prikkelen tot verhoogde activiteit.

Want al is er veel gedaan, nog meer blijft er te doen over. En de Unie is het, die in de toekomst onze energie in spanning moet houden en ons met onverdroten ijver moet doen streven naar het ideaal, dat bij het Christelijk onderwijs ons voor den geest staat.

In de eerste plaats zij er daarom aan herinnerd, dat de organisatie van ons Christelijk schoolwezen, hoe veelszins op lof aanspraak hebbende, toch nog zeer veel te wenschen laat. Aan Vereenigingen is er geen gebrek. Er is Christelijk-Nationaal, Gereformeerd en Christelijk Volksonderwijs; er is Unie en Schoolraad, en de Schoolraad heeft zich vertakt in tal van commissiën, voor schoolstichting en schoolbouw, voor leerplan, schoolliteratuur en onderzoek, voor gewone geschillen, voor geschillen van kerkelijken aard, voor pensioneerding en voor rechtskundig advies. Wie onder ons eenige ambitie bezit, kan het in korten tijd ver brengen. Niet alleen kan hij worden collectant en contribuant, agent en correspondent, maar de posten van voorzitterschap, secretariaat of penningmeesterschap staan voor hem open, en jaarlijks kan hij enkele dagen op reis, om de algemeene vergaderingen bij te wonen. Maar dit groote aantal Vereenigingen en vergaderingen bewijst juist, dat de organisatie onvoldoende is. In de verscheidenheid ontbreekt de eenheid. De velerlei werkzaamheden, over verschillende Vereenigingen verdeeld, hebben geen geregelden voortgang en leiden niet tot een bevredigend einde.

De oorzaak ligt daarin, dat al deze Vereenigingen successief, na elkander zijn opgericht, en uit bepaalde omstandigheden, ter voorziening in speciale behoeften, ontstaan zijn. Zoo groeit en ontwikkelt zich ook, spontaan en vrij, het rijke leven in al zijne veelvormigheid. Maar de natuur maakt de kunst, het leven de gedachte niet overbodig. Straks is er de hand van den hovenier van noode, die met zijn snoeimes de doode takken verwijdert en met zachte hand de levende in de juiste richting leidt. Zoo zijn wij ook, als voorstanders van Christelijk onderwijs, allengs uit de onbewuste in de bewuste periode overgegaan. De tijd is voorbij, dat wij alles in het wild kunnen laten opgroeien. Wij moeten ons op zulk eene hoogte stellen, dat wij het geheel van ons

schoolwezen kunnen overzien. Wij hebben leiding en stuur aan het leven te geven, door vereenvoudiging eenheid aan onze organisatie te schenken, en door „centralisatie van leiding” de beschikbare krachten op de voordeeligste wijze in exploitatie te brengen.

Daartoe bestaat er te meer reden, als de schoolquaestie onder het tegenwoordig Kabinet tot eene definitieve oplossing mocht komen. Wel valt het nog niet te zeggen, of de gedachten van het Unie-rapport, geheel of gedeeltelijk, gewijzigd of ongewijzigd in een wetsvoorstel belichaamd zullen of ook zelfs kunnen worden. Maar hoogstwaarschijnlijk zal die oplossing toch meebrengen verhooging van subsidie voor de lagere scholen, en promotierecht en rijkeren steun voor de kweekscholen. En dan is er zonder twijfel eene groote vereenvoudiging in onze organisatie aan te brengen. Zij zou in dien weg te verkrijgen zijn, dat ten eerste alle Christelijke scholen zich groepeerden naar den grondslag, waarop zij geplaatst zijn; dat zij ten tweede, in overeenstemming met haar confessioneel genuanceerde beginselen, de opleiding der onderwijzers en de paedagogiek der scholen ter harte namen; en dat zij ten derde alle te zamen in de Unie een orgaan zich schiepen, dat voor de gemeenschappelijke belangen, zoowel bij het Volk als bij de Regeering, te waken had.

De Unie, saamgesmolten met den Schoolraad, ware daarvoor het aangewezen lichaam. Immers is het van haar allereerste optreden af haar bedoelen en streven geweest, om alle vrienden van het Christelijk onderwijs, ondanks hun politiek en kerkelijk verschil, vereenigd te houden en daardoor de scholen zelve voor isolement, voor verslapping en verzwakking te bewaren. Gemeenschap is toch onder ons menschen niet alleen noodig voor de gezelligheid, maar zij dient ook tot leiding en steun. Ze houdt ons op de been, behoedt ons voor struikeling en voor afdwaling ter rechter- of ter linkerhand. En niet in mindere maar in steeds meerdere mate zal het in de toekomst de taak der Unie zijn, om de Christenen in deze landen op schoolterrein saam te binden en de organisatie, die hen vereent, steeds vaster gestalte te doen aannemen. Want als financiëele belangen en zorgen ons straks niet meer of niet in die mate als vroeger tot elkander brengen, dan zal de eenheid, die ons saam doet werken, alleen afhangen

van en wortelen kunnen in onze oprechte liefde voor het Christelijk onderwijs, in onze ongeveinsde belangstelling in de godsdienstige en zedelijke opvoeding onzer kinderen, in onzen vurigen ijver voor de eere van des Heeren naam. Sterker vijand, dan in het verleden onze Christelijke scholen bestreed, wacht ons straks in de verslappende weelde, in de roestige rust, in de bedwelmende overwinning. En veel waakzaamheid en overleg, veel geloof en gebed zal er noodig zijn, om in den strijd tegen dien vijand niet onder te liggen en voor ons nageslacht in ongeschonden staat de erfenis te bewaren, die in de Christelijke school door het voorgeslacht voor ons verworven werd.

Al is er echter in de toekomst waarschijnlijk een meer onbezorgd leven voor onze Christelijke scholen te wachten, men leide daaruit niet af, dat de algemeene offervaardigheid eerlang een einde nemen kan. Aan de Unie blijft in de tweede plaats de taak opgedragen, om de algemeene offervaardigheid ten bate van de scholen met den Bijbel, met name door de groote jaarlijksche collecte en door het doen houden van voordrachten aan te moedigen. Want al komt er verlichting van druk, financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs schijnt toch niet te wachten te zijn. In de pas verschenen „Proeve van wet tot regeling van het lager onderwijs op den grondslag van Onderwijs Rijkszaak” wordt eene regeling voorgesteld, die, wanneer het tot invoering kwam, de uitgaven voor het lager onderwijs met meer dan 7½ miljoen jaarlijks verhoogen zou. Met deze enorme stijging der uitgaven rekening houdende, zal de Regeering er niet licht toe overgaan, om de bijzondere scholen van alle financiële zorgen te ontheffen. Evenals Kappeyne in 1878 aan zijne radicale vrienden misschien gaarne ter wille ware geweest, indien de schatkist het toegelaten had, zoo zullen wij waarschijnlijk van dit Kabinet, dat, ook in het belang van de sociale wetgeving, groote zuinigheid te betrachten heeft, niet de vervulling van al onze wenschen ontvangen.

Daar komt nog bij, dat volkomen gelijkstelling van het bijzonder met het openbaar onderwijs volgens veler gevoelen met de Grondwet in strijd is. Ook de bovengenoemde „Proeve van Wet” neemt

wel eene hoogere bijdrage van het Rijk voor het bijzonder onderwijs in de voorgestelde regeling op, maar gaat overigens uit van de gedachte, dat eene volledige financiële gelijkstelling niet rationeel zou zijn. Waar het bijzonder onderwijs, zoo luidt het eenparig oordeel der Commissie, welke deze „Proeve” ontwierp, een groote mate van vrijheid wil genieten, daar is het billijk, dat het oprichten en onderhouden van bijzondere scholen gepaard gaat met eenige offers. Werd het bijzonder onderwijs geheel onderhouden door het Rijk, dan zouden de voorstanders er van zich slechts een betrekkelijk geringe opoffering behoeven te getroosten, om tegenover het openbaar onderwijs een concurrentie uit te oefenen, die ongewenscht zou moeten heeten.¹²⁾ Het ongewenschte dezer concurrentie voor rekening der Commissie latende, hebben wij toch wel te bedenken, dat, zoolang de openbare school Overheids-school blijft, de verhooging van subsidie voor het Christelijk onderwijs altijd met verlies van vrijheid gepaard zal gaan. En allermoeilijkst zal het zijn, om in de toekomst het evenwicht te bewaren tusschen den steun, dien wij van de Overheid voor onze scholen begeeren, en de vrijheid, welke wij voor de richting van ons onderwijs noodzakelijk achten. Voor die vrijheid hebben alle vrienden van het Christelijk onderwijs, heeft inzonderheid de Unie te waken. Zij schreef toch de leuze: „de vrije school voor heel de natie” in hare banier; en zij zal aan die leuze, tot in lengte van jaren nog, alleen trouw kunnen blijven, wanneer zij voor de vrijheid der school bij den voortduur aanzienlijke geldelijke offers zich getroosten wil. Daarom zal er, in het belang en tot behoud van onze vrije en Christelijke scholen, ook in de toekomst op onze offervaardigheid een aanhoudend beroep gedaan moeten worden. Er zal geld noodig blijven voor den bouw en het onderhoud onzer scholen, voor de traktementen en de pensioenen onzer onderwijzers, voor de kweekscholen en de opleiding der kweekelingen. Van afschaffing der Unie-collecte, der Unieredenen en der Uniedagen mag geen sprake zijn. Veeleer moeten ze toenemen

¹²⁾ Proeve van Wet tot regeling van het Lager Onderwijs op den grondslag van „Onderwijs-Rijkszaak.” Bewerkt in opdracht en uitgegeven op last van het Hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap. Groningen, P. Noordhoff 1904, blz. 83.

aan invloed en kracht. Alleen in den weg van voortdurende opoffering en toewijding is de vrijheid en het Christelijk karakter onzer scholen te handhaven.

Al waren wij echter tot deze opoffering niet in het belang van onze eigene scholen verplicht, dan zou ze ons toch opgelegd worden door de derde taak, welke op de schouders der Unie rust, n.l. de propaganda voor ons Christelijk onderwijs. Wij mogen niet alleen letten op onze eigen belangen, maar hebben het gansche Nederlandsche volk in het oog te houden. Het staat ons niet vrij, om in engen kring ons op te sluiten, den band met de natie te verbreken en haar aan eigen lot over te laten. Wij mogen dat niet doen, omdat wij kinderen der Reformatie zijn en belijders van die Gereformeerde religie, welke den grondslag voor onzen Nederlandschen Staat heeft gelegd, diep in het hart van ons volk is ingegaan en er haar stempel op afgedrukt heeft. Wij mogen dat niet doen, omdat wij Christenen zijn, en gelooven, dat de naam van Jezus de eenige naam is, onder den hemel gegeven, waardoor menschen zalig kunnen worden. Onze Christelijke scholen tellen thans nog maar eene bevolking, van ruim honderd duizend kinderen. Duizenden en honderd duizenden bezoeken nog de openbare school, waar de naam van Jezus niet gehoord wordt en de Bijbel een verboden boek is. En naarmate deze openbare school onder verderfelijker invloed komt, rust de heilige taak op ons, om den zegen van het Christelijk onderwijs te verspreiden over heel ons vaderland heen en zooveel mogelijk alle kinderen onzes volks daarin te doen deelen. De vrije school niet slechts, doch de Christelijke school moet, niet door staatsmacht en staatsdwang, maar door de actie van het volk weer worden de school der natie. Het volkspetitionnement moet door steeds meerderen onder-
teekend worden. De meening, dat de natie aan de neutrale, godsdienstlooze school gehecht is, dient hoe langer zoo meer in hare leugenachtigheid ten toon gesteld te worden. Wij hebben nog de helft niet afgelegd van den weg, die voor ons openligt. Daar zijn nog duizenden ouders, die, bij volkomen vrije keuze, de Christelijke school boven de godsdienstlooze Staatsschool begeeren. Als er maar geld en actie was, zouden de Christelijke scholen niet

met drie of vier, maar met tien en twintig percent jaarlijks toenemen. De zevenhonderd scholen, die wij thans bezitten, zouden eerlang tot duizend en hooger stijgen. Daarom past ons geen rusten en stilzitten, maar voortzetting van den arbeid, naar binnen en naar buiten; versterking onzer scholen in Christelijk gehalte, maar ook vermeerdering in aantal en uitbreiding over heel ons vaderland heen. Het gaat om de toekomst van ons volk, om de uitbreiding van het Koninkrijk Gods, om de heerlijkheid van den naam des Heeren!

Als de Unie aan deze drieërlei taak in verhoogde mate hare krachten gaat wijden, zal zij in het tweede eeuwkwartaal, dat ze intreedt, nog rijker vrucht op haar arbeid zien, dan haar in het eerste reeds geschonken werd. Zij werd opgericht naar aanleiding van eene bepaalde gebeurtenis en scheen bij den aanvang niet veel meer dan een voorloopig, tijdelijk karakter te zullen dragen. Maar zij heeft rechtspersoonlijkheid gevraagd en verkregen in het hart der natie. Zij is eene niet te versmaden kracht geworden in onze actie voor het Christelijk onderwijs. Dat zij dan aan de dankbare herdenking van het verleden het ootmoedig vertrouwen ontleene, om haar arbeid voort te zetten en tot de volmaaktheid voort te varen. En worde zij daartoe bekrachtigd door Hem, in Wiens naam nu en steeds al onze hulpe staat!

Exemplaren van deze Feestrede zijn tegen 25 cent per Ex. bij den Secretaris van de Unie, den heer R. Derksen, Kievitstraat 40 te Rotterdam, verkrijgbaar en worden na toezending van het bedrag in postzegels door hem, zoolang de voorraad strekt, terstond toegezonden.

Wg 4467-C

BIBLIOTHEEK VAN DE UNIVERSITEIT

3 0000 00477 5296

